

EÖTVÖS MINT KLASSZIKUS?

KARÁCSONY ANDRÁS

Az MTA-ELTE Jogtörténeti
Kutatócsoport blogja

A SZERZŐ:

PROF. DR. KARÁCSONY ANDRÁS

Az MTA-ELTE

JOGTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT
TUDOMÁNYOS FŐMUNKATÁRSÁ

KARACSONY@AJK.ELTE.HU

2021. február 22.

Eötvös József A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra c.

kétkötetes műve az 1848/49-es forradalom és szabadságharc bukása után íródott. A történeti jellegű első kötet 1851 nyarán, az elméleti vizsgálódást magában foglaló második kötet pedig 1854-ben jelent meg, mindkettő magyarul és németül. Eötvös a német kiadással a német nyelvű olvasóközönséghez is szólni akart, illetve tágabban: az európai olvasóközönséghez. Ne feledjük: akkoriban a tudományos életben a német nyelvterületen kívül is sokan olvastak németül. A német nyelv tehát lehetőséget adott arra, hogy Eötvös műve bekerüljön az európai gondolkodástörténet hagyományába. Ez azonban nem valósult meg. Elhunytának 150. évfordulóján érdemes röviden megvizsgálni, hogy miért nem került Eötvös műve az európai klasszikusok kánonjába, mint pl. A törvények szelleméről vagy A demokrácia Amerikában? A könyv

tartalma, az hogy elsőként elemezte szisztematikusan kora uralkodó eszméit, azok egymáshoz való viszonyát, és hogy német nyelven is hozzáférhetővé vált, megalapozta a klasszikus mű lehetőségét, de – miként már jeleztem – nem vált azzá, pontosabban csak a magyar politikai-jogi gondolkodás szemében klasszikus.

Az Eötvös könyvét meghatározó eszmék a francia, és kisebb mértékben az angol szellemi élethez kötődtek. A német hatás megjelenése nem az elméleti, hanem csak a történeti kontextusban látható. Így pl. támaszkodott Gervinus, Buhle, Ranke írásaira, de ismerte a Robert von Mohl által kiadott és szerkesztett *Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft* 1845-ös számát is.

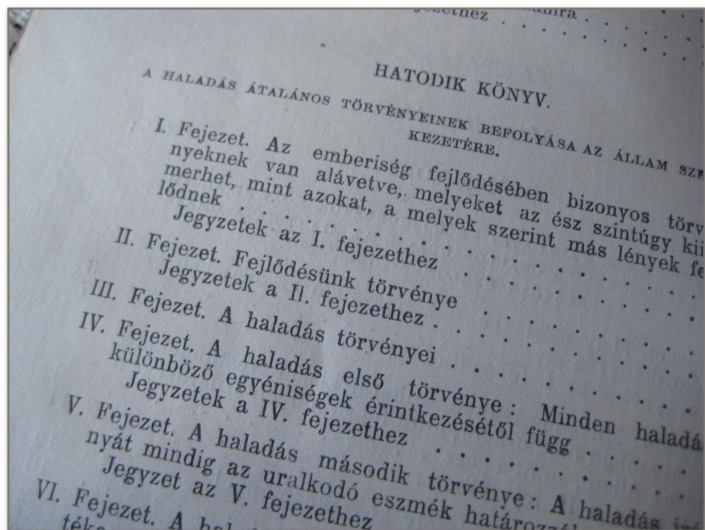
Milyenek voltak a korabeli reflexiók Eötvös művére?

Eötvös több francia és német tudósnak, írónak megküldte könyvének németnyelvű változatát, akik részben levélben, részben tanulmányokban reagáltak erre. Ezt a kapcsolati viszonyt alaposan feltérképezte és elemezte Concha Győző: *Báró Eötvös József állambölcselete és a külföldi kritika* c. műve (1908). Néhány francia gondolkodóval (pl. Montalambert, Tocqueville) csupán levélváltásig jutott a kapcsolat, melyekben méltatták Eötvös munkáját. Montesquieu A törvények szelleméhez hasonlították, ám megjegyezték, hogy tudományos nyelvezete

nehézkés, így szélesebb hatást nem nagyon remélhet. Laboulaye, francia jogtörténész viszont egy értekezésben foglalkozott hosszasan Eötvös munkájával, különösképp az állam hatókörét korlátozó gondolatmenetével rokonszenvezett. Szintén a francia kapcsolatot mutatja Antoine-Elisée Cherbuliez terjedelmes méltatása.¹ Cherbuliez Lorenz von Stein *Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich* c. könyvével hasonlította össze Eötvös munkáját és a döntő különbséget abban látta, hogy Stein szocialistaként kollektivistá és gazdasági szemléletű, míg Eötvös a politikai eszmékből indul ki és az egyén helyzetét, szabadságát tartja alapvető értéknek. Módszertani szempontból ugyanakkor vitatta Eötvös – Bacon nyomán megfogalmazott – elkötelezettségét az induktív módszer mellett.

A német tudósok reakciója eltérő volt, találhatunk csupán

levelezésbeli kapcsolatot, de publikációkban megjelent reflexiókat is. Eötvös könyve eljutott Friedrich von Raumer államelméleti gondolkodóhoz is, aki arra kérte Eötvöst, hogy egy munkája újrakiadásának gondozását vállalja el. Ez akár a nagyrabecsülés kifejezésékként is érthető, de Eötvös inkább bántónak és nem elismerésnek vette ezt az ajánlatot. Eötvös hallgatása ellenére Raumer a későbbi, harmadik kiadásban a Rousseau kritikák között röviden ismertette Eötvös alapgondolatát. Az orien-

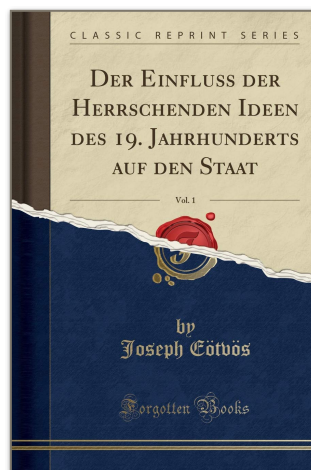
talista Jacob Philipp Fallmerayer viszont nem levélben reagált, hanem egyik tanulmányában foglalkozott Eötvössel, akinek azt a teljesítményét üdvözlölte, hogy megrajzolta az európai államok politikai eszmetörténetét a latin császárságtól a 19. századig. Röviden: nem merült el Róma és Bizánc ellentétében, hanem Nyugat államtörténetére koncentrált. Gondolatmenete zárásaként azt is hangsúlyozta, hogy Eötvös nem spekulatív megoldásokhoz jut, hanem Bacon alapján a tapasztalatra támaszkodó államtudományt műveli.²

A német tudományos élet világából az elméletileg legmélyebb reflexió egy folyóiratban olvasható recenzió volt.³ A szerző, az elismerés kifejezése mellett, alapvető kérdésben vitázott Eötvössel. Eötvös a népszuverenitást individualista módon értelmezte, vagyis ezalatt azt értette csupán, hogy az egyén képes részt venni az állam kormányzásában. A nemzet eszméjével szemben gyanakvó és elutasító volt, olyanként látta, mint ami az államban megvalósulva elnyomja az egyén szabadságát. Ezzel szemben a recenzens az egyének egymással összekapcsolódó – nemzeti létre törekvő – élethelyzetéből indult ki és ehhez kapcsolta a népszuverenitás eszméjét, mint az újkor egyik legtermékenyebb hatású eszméjét.

A neves jogtudós, Johann Caspar Bluntschli

Geschichte des allgemeinen Staatsrechts und der Politik (1867, 619.p.) c. szisztematikus munkájában Eötvös művét Tocqueville híres könyvéhez, *A demokrácia Amerikában*-hoz köti és a kortárs kritikai gondolkodók között említi, ám individualisztikus államfelfogását elutasítja. A későbbiekben még feltűnik Eötvös neve néhány munkában, melyek közül kiemelhető Georg Jellinek *Das Recht des modernen Staates* Bd. 1. (1900) c. műve, melyben az állam keletkezésének és jogalapjának értelmezései között jelentősnek tartja Eötvös elemzését. Eötvös nagyhorderejű munkája és a német államelmélet közötti kapcsolat áttekintését zárva, egy évszázaddal később sem mondható más, mint amit Concha Győző már említett monográfiája 1908-ban megfogalmazott: „Eötvös történelembölcseletében ugyan a németekhez áll közelebb, államtani gondolatai azonban határozottan a francia államelmélet körébe illenek inkább. Eötvös alig vet ügyet az akkoriban már hatalmas, mélyen járó német állambölcseletre”.⁴ Ez a megállapítása kiegészíthető azzal, hogy éppen ennek hatására a német állambölcselet sem értékelte kellőképp Eötvöst, nem tudták a saját elméleti hagyományukhoz kapcsolni. Hogy az elmúlt száz évben már nincs rá reflexió, ez egyértelműen mutatja, hogy éppen német nyelvterületen – a mű német nyelve ellenére – nem vált klasszikussá.

De nem jobb a helyzet sem az angol, sem a francia gondolkodástörténetben sem. Nem hinném, hogy ebben önmagában a terjedelmessége játszott volna egyedüli szerepet, gondoljunk csak Montesquieu és Tocqueville előzőekben felidézett műveik vaskosságára. A német nyelv

szintén nem kizáró ok, mivel német szerzők munkái is klasszikussá válhattak az európai szellemi térben (pl. Hegel, Nietzsche). Fontosabbnak látom a szerkezeti problémákat, magyarán a terjedelmes jegyzetek, noha informatívak, de a gondolatmenet követhetőségét megtörték (egy-egy fejezethez tartozó jegyzetek csaknem oly terjedelműek mint maguk a fejezetek), talán erre utaltak a „nehézkesség” kifejezéssel a levelező partnerek.

Összefoglalva: az európai klasszikusok kánonját alapvetően három (angol, francia, német) tudományos közösség értékelése határozza meg. Ha egyiken

belül is klasszikussá vált volna Eötvös, akkor az már kisugárzott volna a másik kettőre. Mivel német nyelven jelent meg főműve, így elsősorban a német tudományos világ megítélése lehetett volna döntő, ám a korabeli német államelméleti meglátások nem jelentek meg a műben, így a német államelméleti, politikai gondolkodás nem érezte sajátjával rokonnak Eötvös törekvését.

Hivatkozások:

¹ Az első és a második kötetről is írt egy svájci folyóiratban (Bibliothèque universelle de Genève 1853-as február szám, 149-192.p., illetve az 1855. októberi szám, 180-198.p.).

² Fallmerayer, Jacob Philipp: *Gesammelte Werke* II. Bd. 1861. 195-222.p.

³ *Die Grenzenboten*. 13. Jahrgang, III. Bd. 1854, 420-427.p. Név nélkül.

⁴ Concha Győző: *Báró Eötvös József állambölcselete és a külföldi kritika*, Athenaeum, Budapest, 1908. 63.p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Báró Eötvös József : A XIX. század uralkodó eszméinek hatása az álladalomra. <https://images.app.goo.gl/P6wQUtqaU3CMJoST7> 2021. február 15.
2. oldal: *Der Einfluss der herrschenden Ideen des 19. Jahrhunderts auf den Staat*: <https://images.app.goo.gl/MdhWEBitzJ7FL6G9A> 2021. február 15.